

Stjepan TOMIĆ, **Hrvatske teološke polemike u 19. stoljeću**, Glas Koncila, Zagreb, 2017., 465 str.

U biblioteci Glasa Koncila »Teološke rasprave i komentari« kao 26. knjiga objavljeno je djelo Stjepana Tomića *Hrvatske teološke polemike u 19. stoljeću*, koje predstavlja izniman doprinos povijesti hrvatske teologije. Devetnaesto stoljeće vrlo je važno i burno stoljeće na mnogim područjima života pa tako i na teološkom, a mnogi procesi i ideje započeti ili rođeni u 19. stoljeću na određen način imaju utjecaj i na suvremeni život. Iako je 19. i prva polovica 20. stoljeća dominantno područje filozofske, a potom teološke baštine ranijih stoljeća, autor ovdje progovara o glavnim preokupacijama hrvatskih teologa 19. stoljeća. U tome jest i najveća vrijednost ovoga djela jer ono u prvi plan ne stavlja tada dominantnu apologetiku sa svojim racionalističkim utemeljenjem, nego obuhvaća čisto teološke teme, koje su se našle u pozadini apologetskih rasprava, a kojima su se unutar katoličkih krugova u Hrvatskoj bavili hrvatski teolozi. Izazovi koje je pred katoličku filozofsku i teološku misao 19. stoljeća stavio liberalizam u svim svojim inačicama potaknuo je u drugoj polovici toga stoljeća dinamično teološko-filozofsko polemiziranje na polju teologije, ali i na drugim područjima koja su se doticala crkvenoga nauka i predstavljala za nju izazov koji je donijelo moderno društvo s novim ideološkim i idejnim pogledima.

Nakon »Uvodnih napomena« (9-11) autor u prvome poglavlju »Nekoliko napomena o društvenoj, misaonoj, vjerskoj i teološkoj situaciji u 19. stoljeću« (13-28) daje okvir za razumijevanje razvoja problematike kojom se bavi u knjizi. Previranja 19. stoljeća dovela su Katoličku crkvu na samom početku stoljeća do određenog nesnalaženja i vezivanja u oblike »starih režima«, odnosno uz one društveno-političke čimbenike koji su težili očuvanju stanja prije velikih promjena nastalih Francuskom revolucijom. Ujedno je to vrijeme pojave novih oblika religioznosti koje je iznjedrio liberalizam, od kojih su postali dominantni pozitivizam i novo propagirani marksistički ateizam. Katolički teolozi su u razdoblju 19. stoljeća iz stanja prvotnoga nesnalaženja i statičnosti napravili zaokret prema dinamičkom pristupu strogo razdjeljujući duhove. Nastojeći sačuvati i opravdati stečene društveno-političke položaje Crkve, razvio se ultramontanizam s ciljem okupljanja katolika oko pape kao vidljive snage Crkve. U sukobu s modernim teorijama i ideologijama, među kojima i evolucionizmom, katolički teolozi reagiraju obnovom neoskolastike, ali i modernizmom koji je težio da se baština kršćanstva pomiri sa zahtjevima kulture i znanosti vremena.

U poglavlju »Stoljeće polemika« (29-37) autor navodi kako je od brojnih polemika koje su se vodile u 19. stoljeću izabrao i obradio one koje su karakteristične za to vrijeme, odnosno za kulturološka i duhovna gibanja. Neke od njih je poredao po vremenskom redosljedju, neke po tematskom dok je neke obradio kao posebne eksurse. Konkretno u ovom poglavlju obradio je polemiku o celibatu, aktualnu u previranjima iz 1848. i 1849. godine, te raspru koja je nastala oko prve metodičke knjige o katehiziranju na hrvatskom jeziku »Obuka malenih« autora svećenika i teologa Stjepana Ilijaševića.

Treće poglavlje bavi se biblicističkim temama zato je naslovljeno »Polemike o prijevodi-ma Biblije« (39-100). Temu započinje Katančićevim prijevodom tiskanim 1831. u Pešti, a nastavlja prijevodom zadarskog kanonika Ivana Mateja Škarića, koje je tiskano 1862. i izazvalo prijepore zbog svojega jezičnog oblika. Zatim slijedi govor o polemikama vezanim uz prijevode lekcionara, počevši od »Čitanja i evanđelja« Franje Ivekovića iz 1875., a

nakon toga »Čitanja i evanđelja« Nikole Voršaka iz 1878. godine. Posljednja biblicistička polemika vezana je uz prijevod Biblije nadbiskupa Josipa Stadlera i njegova suradnika Valentina Čebuškika. Ta rasprava vodila se u brojnim katoličkim tiskovinama i časopisima, a u njoj je sudjelovao veći broj hrvatskih biblijskih stručnjaka.

Jedna od svakako najvećih i najvažnijih polemika 19. stoljeća na razini sveopće Crkve, a koja se odrazila i u našim zemljama, jest pitanje papine nepogrešivosti, kojoj je autor posvetio posebno poglavlje (101-118). Antiinfabilistička polemika u hrvatskim teološkim krugovima bila je na tragu većine biskupa s područja Monarhije koji su bili protiv proglašenja dogme. Teološka rasprava u *Katoličkom listu* trajala je punih mjesec i pol dana nakon proglašenja dogme i u njoj su sudjelovali svi značajniji hrvatski teolozi i profesori Bogoslovnog fakulteta.

»Polemike s pravoslavcima« (119-190) naslov je petog poglavlja. Blizina pravoslavlja svakako je bila izazov za katoličke teologe i apologete 19. stoljeća. Iako je to bila vrlo živa rasprava, autor je naziva »više-manje beskorisnom« jer su i katolici i pravoslavni bili uvjereni da su u posjedu apsolutne istine. U tim polemikama susrećemo imena najznačajnijih hrvatskih teologa 19. stoljeća. Prva jest ona žumberačkoga grkokatoličkog svećenika Petra Stijića, zatim slijedi nekoliko kraćih polemičkih spisa, nakon toga prosudbe Antona Frankija, profesora povijesti na zadarskoj bogosloviji, koja je prerasla u polemiku Solovjev-Marković-Franki. Svakako su nezaobilazna pisma biskupa Strossmayera o pravoslavlju, kao i obračun, tada profesora Bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu, Antuna Bauera i pravoslavnoga teologa Emilijana Radića. Snažan utjecaj ruskog filozofa Vladimira Solovjeva i njegove knjige »Rusija i univerzalna Crkva« u kojoj su očite simpatije za katolicizam izazvala je reakciju prote A. A. Lebedeva, a koju je na hrvatski preveo zagrebački pravoslavni kateheta Ivan Petrović. Slijedi polemika teologa Ivana Bujanovića s protojerejem Petrom Smirnovim, a potom uvid u jedna »pomirljiviji« tekst o odnosu s pravoslavljem »Skromni nazori o sjedinjenju Crkava« autora franjevačkog teologa Krunoslava Koste Bralića. Na tom tragu nastala je i knjiga splitskog pomoćnog biskupa Vicka Palunka »Bratski razgovor o grčkom odjeljenju, poziv na sjedinjenje«. Poglavlje završava polemikom Jovana Čokrljana i Franje Račkoga.

Novo, šesto, poglavlje »Polemike s lažnim kršćanima« (191-210) bavi se temom koju je potakao liberalizam a odnosi se na kršćanski brak. Tako autor u tom poglavlju prati polemike koje su se vodile između Josipa Franje Speveca, profesora na Pravnom fakultetu, i Ferdinanda Belaja, profesora kanonskog prava na Katoličkome bogoslovnom fakultetu. U tu polemiku uključio se i Antun Bauer, tada još profesor na bogosloviji, a zatim i senjski biskup Juraj Posilović.

Sedmo poglavlje, »Stepinčeve polemike« (211-231), posvećeno je šezdesetak polemika koje je vodio, a zatim i izdao, kanonika Matija Stepinac. Prva je s fra Jeronimom Vladićem na njegovu knjigu propovijedi, a druga je s tzv. »pokretašima«, manjom strankom hrvatskog političkog života 19. stoljeća koja je u svome glasilu *Pokret* otvoreno pokazivala netrpeljivost prema Katoličkoj crkvi i svećenstvu. Na kraju Tomić donosi kratak pregled ostalih Stepinčevih polemika.

Pitanje odgoja bilo je jedno o žarišnih mjesta sukoba liberalizma i katolicizma, stoga mu je autor posvetio osmo poglavlje pod nazivom »Polemike s učiteljima o odgoju« (233-276). Najveći dio polemika napisao je Josip Riger, zatim slijedi niz Stadlerovih obračuna s

»naprednjacima«, osobito s učiteljem i pedagogom Josipom Glaserom i Stjepanom Basarićkom, s kojim su također polemizirali Đuro Simončić i Feliks Suk.

Jedna od važnijih polemika svakako je ona između Antuna Bauera i akademika Bogoslava Šuleka u poglavlju »Bauerovi obračuni sa Šulekom« (277-293). Rasprava je bila vezana uz izdavanje Šulekova djela *Područje materijalizma* koja je u potpunosti odražavala stavove liberalnog materijalizma i kao takva izazvala reakciju Antuna Bauera.

Jedna od najduljih polemika u Hrvatskoj 19. stoljeća bila je ona zagrebačkih profesora i krčkog biskupa Antuna Mahnića, koja je obrađena u poglavlju »Oštra prepiska Zagreba s Krkom« (295-357). Cijela polemika je s teološko-pastoralnog vida izuzetno kompleksna, a predstavljala je sraz liberalnog mišljenja zagrebačkih sveučilišnih profesora i antiliberalnoga kruga oko biskupa Mahnića. Osobito se u toj polemici s katoličke strane istaknuo Fran Barac, a u nju se aktivno uključio i Antun Bauer.

Svakako je zanimljiva polemika obrađena u jedanaestom poglavlju »Polemika Malta ili Mljet (Palunko-Vimer)« (359-379) u kojoj su se sukobili splitski pomoćni biskup Vinko Palunko i profesor Biblije na Bogoslovnome fakultetu u zagrebu Rudolf Vimer. Riječ je o afirmaciji tradicije o Pavlovu brodolomu na otoku Mljetu, koju je stručno opovrgavao Rudolf Vimer, a zagovarao Vinko Palunko. Vimer je stručno i znanstveno uspio opovrgnuti tu tradiciju. To poglavlje ujedno je i posljednje koje se bavi određenim polemičkim temama, jer već sljedeće, dvanaesto, jest svojevrsni osvrt, odnosno zaključak o polemikama 19. stoljeća (381-386), dok je trinaesto popis svih važnijih polemičara i njihovih djela razvrstanih tematski i prema časopisima u kojima su objavljivali (387-425).

Knjiga Stjepana Tomića otvorila je prostor za novu povijesno-teološku dimenziju razumijevanja i proučavanja Crkve u 19. stoljeću. Ova studija izabranih polemika i njihovih autora pokazuje očit sukob katolicizma, čija obrana u 19. stoljeću prerasta u apologetiku, i liberalnih strujanja u svim oblicima, a koja su bila u direktnom sukobu s idejama i shvaćanjima katoličkih teologa, a i same službene Crkve 19. stoljeća. Ona ukazuje kako su se i u Hrvatskoj 19. stoljeća odražavali idejno-politički i duhovni procesi koji su se prelamali na cijelom europskom znanstvenom i političkom polju tog revolucionarnog stoljeća. Izbor tema pokazuje i potvrđuje kako je polemika u 19. stoljeću postala sastavni dio sukoba liberalizma i katolicizma, koji se sa Zapada prenio i u hrvatske zemlje, te da je moderna hrvatska nacija u tom pogledu bila integrirana u idejno-duhovni i politički obzor zapadnoeuropskoga kulturnog i znanstvenog kruga.

Daniel Patafta